

DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.12.2025.17>
УДК 343.97+343.98

Наталія Філіпенко

докторка юридичних наук, професорка, професор кафедри права гуманітарно-правового факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»,
м. Харків, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9469-3650>
e-mail: n.filipenko@khai.edu

Ганна Спіцина

докторка юридичних наук, професорка, перша заступниця директора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/000-0001-9131-0642>
e-mail: spitsyna_hanna@ukr.net

Наталія Філіпенко

Віктимологічна профілактика як складова сучасної кримінологічної політики

Досліджено віктимологічну профілактику як стратегічний напрям сучасної кримінологічної політики, що набуває особливої значущості в умовах збройного конфлікту, соціальної турбулентності та зростання латентної віктимності. Автори акцентують увагу на зміні парадигми сприйняття потерпілого від об'єкта кримінального процесу до активного суб'єкта превентивної взаємодії. Обґрунтовано необхідність інтеграції віктимологічних підходів у систему запобігання злочинності, зокрема через розвиток програм психологічної підтримки, соціальної адаптації, правового захисту, а також міжвідомчої координації. Особливу увагу приділено оперативно-розшуковій віктимології як прикладному інструменту раннього виявлення осіб із підвищеним ризиком віктимізації. Визначено основні категорії об'єктів віктимологічного впливу, поміж яких ветерани, внутрішньо переміщені особи, неповнолітні, жертви домашнього насильства, особи з девіантною поведінкою. Розкрито принципи, функції та напрями віктимологічної профілактики, її потенціал у формуванні безпечного суспільства.

Ключові слова: віктимологічна профілактика; кримінологічна політика; оперативно-розшукова віктимологія; жертва злочину; латентна віктимність; соціальна вразливість; превенція; безпека; ресоціалізація.

Постановка наукової проблеми. Після здобуття незалежності Україна постала перед складним і багатовимірним завданням не лише побудувати нові державні інституції, а й докорінно переосмислити підходи до забезпечення правопорядку та громадської безпеки. Упродовж десятиліть радянська система функціювала на засадах централізованого контролю, репресивної превенції та ідеологічного тиску, що формувало специфічну модель взаємодії між державою та громадянином — модель, у якій профілактика правопорушень зводилася переважно до адміністративного нагляду, статистичного обліку та карального впливу. Перехід до демократичної моделі управління, що передбачає децентралізацію, верховенство права, повагу до прав людини та відкритість інституцій до громадянського суспільства, відкрив нові горизонти для формування ефективної превентивної політики. Однак цей перехід супроводжувався не лише позитивними трансформаціями, а й низкою системних утрат. Однією з них стала втрата цілісного бачення профілактики правопорушень як стратегічного напрямку державної політики. У нових умовах превентивна діяльність утратила свою структурованість, стала фрагментарною, часто залежною від ситуативних рішень або обмежувалася реагуванням на вже скоєні злочини. Відсутність на-

Ганна Спіцина

ФІНАНСУВАННЯ

Це дослідження не отримувало жодних спеціальних грантів від фінансуючих організацій у державному, комерційному чи некомерційному секторах.

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

Фінансуюча сторона не брала участі в розробці дизайну дослідження, зборі та аналізі даних, прийнятті рішення про публікацію або підготовці рукопису.

УЧАСНИКИ

Автори брали участь виключно в інтелектуальній дискусії, що лежить в основі цієї статті, дослідженні прецедентного права, написанні та редагуванні, і несе відповідальність за зміст та інтерпретацію.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ

Автори заявляють, що у них немає конфлікту інтересів.

Nataliia Filipenko
Hanna Spitsyna

VICTIMOLOGY PREVENTION AS A COMPONENT OF MODERN CRIMINOLOGY POLICY

The article examines victimological prevention as a strategic direction of modern criminological policy, which acquires special significance in the conditions of armed conflict, social turbulence and the growth of latent victimhood. The author emphasizes the change in the paradigm of the perception of the victim - from the object of the criminal process to the active subject of preventive interaction. The need to integrate victimological approaches into the crime prevention system is substantiated, in particular through the development of programs of psychological support, social adaptation, legal protection, as well as interdepartmental coordination. Special attention is paid to investigative victimology as an applied tool for early identification of persons with an increased risk of victimization. The main categories of objects of victimological influence are defined, including veterans, internally displaced persons, minors, victims of domestic violence, and persons with deviant behavior. The principles, functions and directions of victimological prevention, its potential in the formation of a safe society are revealed.

Key words: victimological prevention, criminological policy, operative and investigative victimology, crime victim, latent victimhood, social vulnerability, prevention, safety, resocialization.

Nataliia Filipenko
Hanna Spitsyna

VIKTIMOLOGISCHE PRÄVENTION ALS BESTANDTEIL MODERNER KRIMINALPOLITIK

Untersucht wurde die viktimologische Prävention als strategische Richtung der modernen Kriminalpolitik, die unter den Bedingungen bewaffneter Konflikte, sozialer Turbulenzen und des Anstiegs latenter Viktimität besondere Bedeutung erlangt. Die Autorinnen akzentuieren den Paradigmenwechsel in der Wahrnehmung des Geschädigten vom Objekt des Strafprozesses zum aktiven Subjekt der präventiven Interaktion. Begründet wurde die Notwendigkeit der Integration viktimologischer Ansätze in das System der Kriminalitätsprävention, insbe-

лежної координації між органами влади, недостатній рівень міжвідомчої взаємодії, а також слабка інтеграція наукових підходів до практики профілактики призвели до того, що превентивна діяльність опинилася на периферії уваги. Це особливо відчутно в умовах соціально-економічної нестабільності, зростання недовіри до правоохоронних органів та загального зниження правової культури.

У цьому контексті особливої ваги набуває формування державної кримінологічної політики — цілісної, науково обгрунтованої системи стратегічних рішень, спрямованих на запобігання злочинності, зниження її рівня та мінімізацію криміногенних ризиків. Така політика має ґрунтуватися на принципах міждисциплінарності, доказовості, дотримання прав людини та соціальної справедливості. Вона має охоплювати не лише класичні напрями профілактики, а й новітні підходи, зокрема віктимологічну профілактику, яка до сьогодні залишається недостатньо інтегрованою в національну превентивну практику.

Сьогодні в умовах нових викликів збройної агресії, масової внутрішньої міграції, цифрових загроз, зростання соціальної вразливості та психологічної травматизації населення питання відновлення системної профілактики правопорушень набуває особливої актуальності. Йдеться не лише про повернення до втрачених позицій, а й про формування якісно нової моделі превенції, що ґрунтується на принципах партнерства, науково обгрунтованості, міжвідомчої взаємодії та орієнтування на потреби людини як центральної фігури в системі безпеки. У цьому контексті віктимологічна профілактика розглядається як невід'ємна складова сучасної кримінологічної політики. Вона фокусується на захисті осіб, які стали або можуть стати жертвами злочинів, і передбачає зниження віктимності, запобігання повторній віктимізації та формування безпечного середовища для найбільш уразливих категорій населення. Її інтеграція в державну політику є відповіддю на нові соціальні реалії, породжені війною, і важливим кроком до побудови справедливого, стійкого та солідарного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз окремих аспектів сучасної віктимологічної профілактики як напрямку сучасної кримінологічної політики здійснювався у наукових розвідках таких українських кримінологів, як О. Бандурка, А. Блага, В. Голина, В. Глушков, Л. Давиденко, В. Дрьомін, А. Закалюк, О. Житний, О. Литвинов, О. Титаренко, Н. Філіпенко, В. Харченко, А. Ященко та ін. Водночас низка ключових питань, пов'язаних із профілактикою злочинності, зокрема її віктимологічним виміром, зберігає дискусійний характер і потребує подальшого наукового осмислення та концептуального опрацювання. Це особливо актуально в умовах стрімких трансформацій соціального середовища, динаміки правових змін, а також появи нових форм девіантної поведінки, зумовлених як внутрішніми, так і глобальними викликами. Повномасштабна війна, гібридні загрози, зростання рівня кіберзлочинності, поширення кібертероризму як інструменту дестабілізації суспільства — усе це не лише ускладнює криміногенну ситуацію, а й створює нові категорії жертв, які потребують захисту, підтримки та включення в систему превентивної політики. У таких умовах особливої ваги набуває переосмислення ролі віктимологічної профілактики як складової державної кримінологічної політики. Йдеться не лише про зниження віктимності окремих осіб, а й про формування стійких механізмів реагування на новітні загрози, що охоплюють як фізичну, так і цифрову безпеку. Подолання виявлених недоліків можливе лише за умови розроблення ефективної, цілісної системи профілактичних заходів, підґрунтям якої слугуватиме глибокий кримінологічний аналіз сучасних правових викликів: трансформації кримінального середовища, ескалації загроз, правових колізій, що виникають у зв'язку зі зміною безпекових пріоритетів держави, а також необхідності захисту постраждалих як повноцінних суб'єктів превентивної політики.

Мета статті — здійснити комплексний кримінологічний аналіз сучасного стану профілактики злочинності в Україні та визначити найбільш оптимальні шляхи її удосконалення з урахуванням трансформацій правового середовища, актуальних безпекових викликів (зокрема повномасштабної війни, гібридних загроз, кіберзлочинності), а також потреби в адаптації превентивної політики до умов змінної соціально-правової

реальності. Особливу увагу приділено інтеграції віктимологічної профілактики як невід'ємної складової сучасної державної кримінологічної політики, що ґрунтується на новітніх дослідженнях українських і зарубіжних учених.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аналіз кримінологічної діяльності з позиції її превентивного потенціалу дає підстави стверджувати, що в межах широкого поняття профілактики злочинів виокремлюється особливий напрям — кримінологічна профілактика, яка постає як системна, спеціально-юридична діяльність, спрямована на виявлення, нейтралізацію та усунення чинників і обставин, що сприяють формуванню злочинної поведінки та створюють умови для її реалізації. Ідеться про комплекс цілеспрямованих заходів правового, соціального та інформаційного змісту, які можуть мати різний ступінь нормативної визначеності. Частина з них ґрунтується на загальних правових принципах, але не є безпосередньо врегульованою законодавством, наприклад, правове виховання, формування правосвідомості, просвітницька діяльність у громадах, розвиток правової культури через медіа та освітні платформи. Інші ж мають чітке юридичне закріплення й реалізуються спеціальними суб'єктами, уповноваженими державою, зокрема, заходи кримінологічного контролю за особами, схильними до протиправної поведінки, що здійснюють співробітники Національної поліції, органи пробації, соціального захисту, а також у межах міжвідомчих програм безпеки.

Кримінологічна профілактика в сучасних умовах набуває особливої ваги, оскільки її головна мета — не лише запобігти конкретному злочину, а й трансформувати соціальні, економічні та психологічні умови, що сприяють формуванню криміногенної поведінки. Як зазначають фахівці, «ефективна профілактика злочинності можлива лише за умови її інтеграції в загальну систему соціального управління та правової політики держави»¹.

Це передбачає як індивідуальну роботу з особами, які вже виявили ознаки девіантної або протиправної орієнтації, так і системний вплив на середовище, що продукує криміногенні чинники: безробіття, соціальну ізоляцію, дискримінацію, правовий нігілізм, утрату сенсів, посттравматичні стани, а також деструктивні інформаційні потоки. Особливої актуальності набуває профілактика в умовах повномасштабної війни, коли зростає кількість осіб із травматичним досвідом, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, а також загальний рівень соціальної напруги. У таких умовах кримінологічна профілактика має бути адаптована до нових реалій: містити елементи кризової психології, цифрової безпеки, протидії кіберзлочинності та гібридним загрозам. Розкриваючи поняття кримінологічної профілактики, важливо враховувати її міждисциплінарний характер: вона перебуває на перетині права, соціології, психології, педагогіки, інформаційної безпеки та навіть урбаністики. Як підкреслюють науковці, «сучасна профілактика злочинності потребує міждисциплінарного підходу, у якому експертна аналітика відіграє роль не лише допоміжного, а й стратегічного інструменту»². Такий підхід дає змогу не лише реагувати на вже наявні загрози, а й формувати довгострокову стратегію безпеки, орієнтовану на зміцнення соціального імунітету до злочинності. Водночас низка ключових питань у цій сфері зберігає дискусійний характер і потребує подальшого наукового осмислення та концептуального опрацювання, особливо з огляду на трансформації правового середовища, динаміку нормативних змін, а також появу нових форм девіантної поведінки, зумовлених як внутрішніми, так і глобальними викликами. Подолання виявлених недоліків можливе за умови розроблення ефективної, цілісної системи профілактичних заходів, підґрунтям якої слугуватиме глибокий аналіз сучасних правових реалій, ескалації загроз, правових колізій, а також потреба в адаптації превентивної політики до умов змінної соціально-безпекової реальності. У цьому контексті інтеграція віктимологічного компонента в кримінологічну профілактику є не лише логічним доповненням, а й стратегічною необхідністю.

sondere durch die Entwicklung von Programmen zur psychologischen Unterstützung, sozialen Adaption, zum Rechtsschutz sowie durch behördenübergreifende Koordination. Besonderes Augenmerk wurde der operativ-fahndungsmäßigen Viktimologie als angewandtem Instrument zur Früherkennung von Personen mit erhöhtem Viktimisierungsrisiko gewidmet. Bestimmt wurden die Hauptkategorien der Objekte viktimologischer Einwirkung, zu denen Veteranen, Binnenvertriebene, Minderjährige, Opfer häuslicher Gewalt und Personen mit deviantem Verhalten zählen. Offengelegt wurden die Prinzipien, Funktionen und Richtungen der viktimologischen Prävention sowie ihr Potenzial bei der Formung einer sicheren Gesellschaft.

Schlüsselwörter: Viktimologische Prävention, Kriminalpolitik, operativ-fahndungsmäßige Viktimologie, Verbrechensoffer, latente Viktimität, soziale Vulnerabilität, Prävention, Sicherheit, Resozialisierung.

Nataliia Filipenko
Hanna Spitsyna

LA PRÉVENTION VICTIMOLOGIQUE EN TANT QUE COMPOSANTE DE LA POLITIQUE CRIMINOLOGIQUE MODERNE

La prévention victimologique est étudiée comme un axe stratégique de la politique criminologique moderne, particulièrement important dans un contexte de conflit armé, de troubles sociaux et de montée de la victimisation latente. Les auteurs insistent sur la nécessité de faire évoluer la perception de la victime, non plus comme objet du processus criminel, mais comme acteur de la prévention. L'intégration des approches victimologiques au sein du système de prévention de la criminalité est justifiée, notamment par le développement de programmes de soutien psychologique, d'insertion sociale, de protection juridique et de coordination interministérielle. Une attention particulière est portée à la victimologie opérationnelle, outil appliqué pour l'identification précoce des personnes à risque accru de victimisation. Les principales catégories de personnes concernées par l'approche victimologique sont identifiées : anciens combattants,

¹ Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків, 2011. 120 с. URL: <https://1lib.sk/book/3142971/a01084>. С. 38.

² Філіпенко Н. Є. Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України : монографія. Харків, 2020. 392 с.

personnes déplacées, mineurs, victimes de violences conjugales et personnes aux comportements déviants. Les principes, les fonctions et les orientations de la prévention victimologique, ainsi que son potentiel dans la construction d'une société sûre, sont exposés.

Mots-clés : prévention victimologique; politique criminologique; victimologie opérationnelle et détective; victime de crime; victimisation latente; vulnérabilité sociale; prévention; sécurité; resocialisation.

Nataliia Filipenko
Hanna Spitsyna

ЗАПОБІГАННЯ ВИКТЫМІЗАЦІЇ ЯКО ЕЛЕМЕНТ ВСПОЇЧАСНЕЇ ПОЛІТИКИ КРИМІНОЛОГІЧНЕЇ

Artykuł analizuje prewencję wiktymologiczną jako strategiczny kierunek nowoczesnej polityki kryminologicznej, który ma szczególne znaczenie w kontekście konfliktu zbrojnego, turbulencji społecznych i wzrostu ukrytej wiktymizacji. Autorzy koncentrują się na zmianie paradygmatu postrzegania ofiary z przedmiotu postępowania karnego na aktywny podmiot oddziaływań prewencyjnych. Autor uzasadnia potrzebę włączenia podejścia wiktymologicznego do systemu zapobiegania przestępczości, w szczególności poprzez rozwój programów wsparcia psychologicznego, adaptacji społecznej, ochrony prawnej i koordynacji międzyagencyjnej. Szczególną uwagę zwraca się na wiktymologię operacyjną i śledczą jako stosowane narzędzie wczesnej identyfikacji osób o podwyższonym ryzyku wiktymizacji. Zidentyfikowano główne kategorie obiektów wiktymizacji, w tym weteranów, przesiedleńców wewnętrznych, nieletnich, ofiar przemocy domowej i osoby z zachowaniami dewiacyjnymi. Ujawniono zasady, funkcje i kierunki profilaktyki wiktymologicznej, jej potencjał w kształtowaniu bezpiecznego społeczeństwa.

Słowa kluczowe: prewencja wiktymizacyjna; polityka kryminologiczna; wiktymologia operacyjna i śledcza; ofiara przestępstwa; wiktymizacja ukryta; wrażliwość społeczna; prewencja; bezpieczeństwo; resocjalizacja.

Одна із засновників української кримінологічної школи В. Голіна підкреслює, що спеціально-кримінологічна профілактика злочинності — це не просто набір хаотичних дій правоохоронних органів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, а «сукупність певного комплексу заходів, розроблених спеціально для запобігання подальшому розвитку злочинності та викоріненню вже існуючих її проявів». До того ж вона зазначає, що на відміну від загальносоціальної профілактики, яка зосереджує свою діяльність на певному впливі на загальний комплекс негативних явищ в суспільстві, спеціально-кримінологічна профілактика має чітку спрямованість на певні суспільні відносини, у яких спостерігається злочинна тенденція, яку намагаються подолати. Видами кримінологічної профілактики, на її думку, є «а) профілактика випередження (вид запобіжної діяльності спеціалізованих суб'єктів, заснований на прогнозі, що спрямована на недопущення виникнення криміногенних явищ і процесів, які здатні масово формувати злочинну мотивацію); б) профілактика обмеження (запобіжні заходи, що перешкоджають поширенню в країні, регіоні, місті криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формуванню типових рис різних категорій злочинців); в) профілактика усунення (діяльність суб'єктів, яка декриміногенізує або навіть ліквідує негативні явища та процеси, що детермінують злочинні прояви); г) профілактика захисту (сукупність заходів, що здійснюються з метою ліквідації умов, які сприяють виникненню злочинних проявів, та (опосередковано) антисуспільних поглядів)»³.

Вивчаючи механізми найбільш ефективного застосування кримінологічних заходів у діяльність судово-експертних установ України, Н. Філіпенко підкреслює, що «кримінологічна профілактика <...> має розглядатися як складова державної політики у сфері безпеки, що поєднує правові, організаційні та інформаційно-аналітичні механізми впливу на криміногенні чинники»⁴.

Аналізуючи діяльність, М. Кікалішвілі зазначає, що «спеціально-кримінологічна профілактика злочинності — це діяльність органів кримінальної юстиції із недопущення злочинної поведінки в суспільстві та вчинення дій, спрямованих на захист кожного члена суспільства від будь-яких злочинних проявів»⁵. На його думку, спеціально-кримінологічна профілактика становить окремішій напрям превентивної діяльності, що має правовий характер і спрямована на зменшення рівня злочинності шляхом виявлення, аналізування та усунення причин і умов, які сприяють її виникненню. Такі заходи реалізуються у формі цілеспрямованих дій, орієнтованих на конкретні види злочинів, із урахуванням їхньої природи, соціального контексту та криміногенних чинників. З огляду на масштаб і специфіку впливу, ці заходи бувають загальнодержавні, локальні (регіональні) та галузеві — останні є особливо актуальними для окремих соціальних груп, зокрема державних службовців. Спеціально-кримінологічна профілактика є специфічною формою реагування, оскільки її існування безпосередньо зумовлене наявністю злочинності як соціального явища. Основними завданнями таких заходів є здійснення контролю за рівнем злочинності в межах держави; вивчення міжнародного досвіду протидії окремим видам злочинів та узагальнення відповідних наукових напрацювань; розроблення й реалізація практичних операцій, спрямованих на нейтралізацію злочинних проявів; моніторинг ефективності впроваджених заходів; формування в громадян правосвідомої, законослухняної моделі поведінки. У сучасних умовах, визначених війною, кібертероризмом, внутрішньою міграцією та зростанням соціальної вразливості, ці заходи потребують оновлення, адаптації до нових викликів і інтеграції в загальну систему безпекової політики держави.

Аналізуючи підходи сучасних українських дослідників до класифікації профілактики злочинності, можна дійти висновку, що в науковій літературі найбільш усталею є типологія, яка ґрунтується на об'єктах профілактичного впливу. У загальному вигляді вона охоплює три рівні: первинну, вторинну та третинну профілактику. Такий підхід, зокрема,

³ Голіна В. В. Вибрані праці. Харків, 2020. 592 с.

⁴ Філіпенко Н. Є. Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України : монографія. Харків, 2020. 392 с.

⁵ Кікалішвілі М. В. Спеціально-кримінологічна профілактика корупційних злочинів. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № 3. С. 66–69. DOI: 10.32850/sulj.2019.3-16.

підтримується у працях М. Веселова, який наголошує, що «ювенальна превенція як складова ювенальної юстиції має багаторівневу структуру, що охоплює як загальні, так і спеціальні заходи впливу на дитину та її середовище»⁶.

Первинна профілактика злочинності в сучасних умовах набуває нового змісту та глибини. Вона спрямована на формування безпечного фізичного, соціального та психологічного середовища, яке знижує ймовірність виникнення криміногенних ситуацій, особливо поміж осіб, які зазнали глибоких життєвих потрясінь. Йдеться насамперед про неповнолітніх, які стали жертвами сексуальних домагань з боку загарбників, ветеранів бойових дій, внутрішньо переміщених осіб, а також про тих, хто втратив житло, роботу, соціальні зв'язки або сенс життя внаслідок війни. У таких умовах первинна профілактика має виходити за межі традиційних освітніх або право-просвітницьких заходів. Вона має містити системну підтримку осіб, які пережили бойовий досвід або втратили базові елементи стабільності. Це передбачає створення через партнерство з громадами, участь у програмах підтримки ментального здоров'я, доступ до реабілітаційних послуг, підтримку ініціатив з відновлення соціальної активності та професійної реалізації. Особливої ваги набуває робота з тими, хто внаслідок поранень або травм утратив фізичну цілісність або здатність до звичного способу життя, адже саме в таких випадках ризик девіантної поведінки, соціального відчуження або агресії зростає в рази.

Підрозділи Національної поліції в цьому контексті виконують не лише охоронну, а й стабілізуючу функцію. Їхня участь у формуванні довіри до держави, у підтримці громадян, які пережили втрати, у створенні безпечного середовища є ключовою умовою ефективної первинної профілактики. Це реалізується через партнерство з громадами, участь у програмах підтримки ветеранів, організації інформаційних кампаній щодо правових механізмів захисту, а також через присутність поліції в місцях, де відчута соціальна напруга. Як зазначає А. Сизоненко, ефективність первинної профілактики значною мірою залежить від «системної взаємодії між суб'єктами превенції та здатності держави формувати позитивну соціальну динаміку у вразливих громадах»⁷.

Вторинна профілактика злочинності в діяльності суб'єктів превенції спрямована на осіб або соціальні групи, які вже демонструють ознаки девіантної поведінки або перебувають у складних життєвих обставинах, що підвищує ризик вчинення правопорушень. До таких категорій належать не лише неповнолітні з неблагополучних сімей або молодь із труднощами в навчанні, а й дорослі особи, зокрема ветерани бойових дій, які попри героїзм і самопожертву можуть опинитися в ситуації соціальної вразливості. Як підкреслює В. Сокуренько, «вторинна профілактика зорієнтована на осіб, які вже потрапили в поле зору правоохоронних органів або демонструють схильність до протиправної поведінки. Її ефективність залежить від здатності вчасно ідентифікувати такі групи та забезпечити їм адресну підтримку, що поєднує правові, соціальні й психологічні інструменти впливу»⁸.

В умовах повномасштабної війни з Росією кількість осіб, що набули статусу ветерана, стрімко зростає, і це створює нові виклики для системи превенції. З-поміж найбільш актуальних ризиків — посттравматичні стани, соціальна дезадаптація, втрата професійної ідентичності, безробіття, розпад сімейних зв'язків, а також відчуття ізоляції в мирному середовищі. Усе це може спричинити девіантну поведінку, зокрема агресію, зловживання психоактивними речовинами або втягнення в конфлікти. У відповідь на ці виклики вторинна профілактика має містити індивідуалізовану психологічну підтримку, зокрема через залучення фахівців із травматерапії та кризового консультування; програми соціальної адаптації, що охоплюють професійну перепідготовку, працевлаштування, підтримку підприємницьких ініціатив поміж ветеранів; міжвідомчу взаємодію між поліцією, службами пробації, соціального захисту, охорони здоров'я та ветеранськими організаціями; інформаційно-просвітницьку роботу, спрямовану на формування правосвідомої поведінки та зниження стигматизації ветеранів у суспільстві; моніторинг груп ризику, зокрема через створення реєстрів потреб та індикаторів соціальної напруги. Як зазначено в аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, «реінтеграція ветеранів до мирного життя має здійснюватися через комплексну політику, що враховує травматичний вплив війни на суспільство та виклики для його згуртованості»⁹. Такий підхід дає змогу не лише знизити ризики повторної криміналізації, а й сприяє формуванню безпечного, солідарного середовища, де досвід захисників держави визнається й підтримується.

Третинна профілактика стосується осіб, які вже вчинили правопорушення, і має на меті запобігання рецидивам шляхом їхньої реабілітації та ресоціалізації. У сучасних умовах, позначених повномасштабною війною, масовою демобілізацією, внутрішньою міграцією, зростанням психосоціального навантаження на населення та поширенням посттравматичних розладів, ця форма профілактики набуває особливої актуальності. Вона потребує не лише традиційних підходів, а й упровадження інноваційних програм, що враховують травматичний досвід, соціальну дезадаптацію та ризики повторної

⁶ Веселов М. Ю. Ювенальна превенція в системі ювенальної юстиції. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 98–104. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/12-veselov.pdf>.

⁷ Сизоненко А. С. Умови побудови та функціонування ефективної системи суб'єктів запобігання ювенальній злочинності. *Law and Safety*. 2021. № 11. С. 158–165. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/160.pdf.

⁸ Сокуренько В. В. Запобігання злочинності як фундаментальна проблема теоретичної і прикладної кримінології. Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави : мат.-ли наук.-практ. конф. Харків, 2018. С. 4. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/1.

⁹ Державна політика щодо ветеранів війни : аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. Київ, 28.04.2025 р. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/derzhavna-polityka-shchodo-veteraniv-viyny>.

криміналізації. Діяльність суб'єктів кримінологічної превенції в цьому контексті зосереджується на психологічній підтримці осіб, які повертаються з фронту, зокрема через залучення фахівців з пост-травматичної терапії; на створенні програм соціальної адаптації, що містять професійну орієнтацію, навчання та працевлаштування; на налагодженні міжвідомчої взаємодії між поліцією, службами пробації, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями; на формуванні безпечного середовища, яке мінімізує ризики повторного правопорушення та сприяє інтеграції особи в громаду. Як слушно зазначає В. Ткаченко, «ресоціалізація є ключовим інструментом сучасної кримінологічної політики, спрямованої на зниження рецидивної злочинності та забезпечення громадської безпеки держави»¹⁰. Такий підхід передбачає не лише індивідуальну роботу з правопорушником, а й трансформацію соціального контексту, у якому він функціонує, що особливо важливо в умовах постконфліктного суспільства, де значна частина населення зазнала травматичного досвіду або втратила соціальні орієнтири.

У сучасному підході до класифікації профілактики злочинності дедалі більше уваги приділяється не лише потенційним правопорушникам, а й особам, які стали жертвами злочинів. Якщо раніше потерпілі здебільшого розглядалися як джерело доказів або свідки в кримінальному процесі, то нині вони визнаються повноцінними суб'єктами профілактичної політики. Така зміна парадигми зумовлена як гуманізацією кримінального права, так і усвідомленням того, що незахищеність жертв, їхня повторна віктимізація та відсутність належної підтримки можуть сприяти подальшій ескалації насильства, зниженню довіри до правоохоронних органів і навіть формуванню девіантних моделей поведінки у самих потерпілих. В умовах війни, що триває в Україні, масштаби насильства, соціальної дезінтеграції та психологічної травматизації зростають у геометричній прогресії. Збройний конфлікт призвів до різкого збільшення кількості осіб, які стали жертвами злочинів, зокрема цивільного населення, що зазнало насильства, втратило житло, близьких, засоби до існування або стало свідками жорстоких подій. У таких умовах реалізація профілактичних заходів щодо жертв злочинів стає не лише складнішою через обмежені ресурси та нестабільну безпекову ситуацію, а й критично необхідною для збереження соціальної стійкості, запобігання подальшій маргіналізації постраждалих і відновлення довіри до інституцій.

Це зумовлює потребу в активізації спеціалізованих заходів, спрямованих на реабілітацію, психологічну підтримку, соціальну адаптацію та правовий захист жертв злочинів. У цьому контексті особливого значення набуває віктимологічна профілактика — напрям превентивної діяльності, що фокусується на зниженні віктимності осіб, мінімізації ризиків повторного потрапляння в ситуації злочинного посягання та формуванні навичок безпечної поведінки. Вона також передбачає створення системи підтримки, що містить кризові центри, гарячі лінії, правову допомогу, програми соціальної реінтеграції, а також міжвідомчу взаємодію між поліцією, соціальними службами, медичними установами та громадськими організаціями. Як зазначає В. Давиденко, «віктимологічна профілактика є не менш важливою складовою системи протидії злочинності, ніж традиційна кримінологічна профілактика, оскільки вона спрямована на захист найбільш вразливих категорій населення та запобігання їх повторній віктимізації»¹¹. Такий підхід дає змогу не лише зменшити кількість повторних злочинів, а й сприяє формуванню безпечного, справедливого та солідарного суспільства, здатного підтримати постраждалих і запобігти подальшому насильству. За даними інтерактивного довідника НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, щороку в Україні фіксується понад 400 тисяч кримінальних правопорушень, з яких значна частина — це злочини проти власності та особи. Проте рівень латентної злочинності залишається високим, що свідчить про недостатню ефективність наявних механізмів захисту громадян і потребу в посиленні віктимологічної складової профілактики¹².

На сучасному етапі розвитку кримінологічної науки та практики віктимологічна профілактика, на жаль, залишається недостатньо інтегрованою в загальну систему превентивної діяльності, що істотно знижує її ефективність як у межах діяльності правоохоронних органів, так і в роботі інших державних інституцій, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань. Попри визнання важливості захисту прав і свобод особи, профілактика злочинів до сьогодні орієнтована переважно на правопорушника, тоді як потенційна жертва злочину залишається поза фокусом системної уваги. Такий дисбаланс у підходах до запобігання злочинності не лише обмежує можливості раннього втручання, а й унеможливує формування стійкого соціального імунітету до криміногенних впливів. Ця ситуація набуває особливої гостроти в умовах зростання соціальної вразливості населення, що зумовлена низкою чинників: повномасштабною збройною агресією проти України, масовим внутрішнім переміщенням осіб, зростанням рівня бідності, психологічною травматизацією, руйнуванням традиційних соціальних зв'язків. Усе це створює сприятливе середовище для формування нових форм віктимної

¹⁰ Ткаченко В. В. Ресоціалізація правопорушників: міжнародний досвід // Актуальні проблеми кримінального права і кримінології: мат.-али наук.-практ. конф. Харків 2018. С. 4—9. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.2.78.

¹¹ Давиденко В. Л. Віктимологічна профілактика як напрям протидії злочинності. *Європейські перспективи*. 2015. № 1. С. 78—81. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/b9512f01-4539-4d31-9d2c-a24f150b70c5>

¹² Протидія злочинності в Україні: інфографіка: інтерактивний довідник. Версія 3.0 / уклад. М. Карчевський. Харків, 2023. URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/інтерактивний-довідник-протидія-злочинності-в-Україні-інфографіка>.

поведінки, зокрема поміж дітей, жінок, ветеранів, осіб з інвалідністю, представників ЛГБТК+ спільноти, а також осіб, які зазнали насильства або дискримінації. Окрім того, цифровізація суспільства та стрімкий розвиток інформаційних технологій породжують нові виклики у сфері безпеки, зокрема, кібербулінг, онлайн-шахрайство, сексуальну експлуатацію в інтернеті, маніпулятивні інформаційні кампанії, що сприяють вторинній віктимізації. У цих умовах традиційні форми профілактики виявляються недостатніми, а відсутність належної координації між суб'єктами превенції, низький рівень правової обізнаності громадян та обмеженість ресурсів лише поглиблюють проблему.

Головною метою віктимологічної профілактики є захист потенційної жертви, що в перспективі сприяє зниженню кількості злочинів, які супроводжуються заподіянням шкоди особі. У цьому контексті варто погодитися з позицією українських дослідників, зокрема В. Давиденко, яка наголошує на необхідності переосмислення традиційного підходу до профілактики злочинності та посилення ролі віктимологічного напрямку як повноцінного інструменту протидії злочинності в Україні¹³.

Віктимологічна профілактика охоплює специфічну діяльність соціальних інститутів, правоохоронних органів та громадських структур, спрямовану на виявлення, усунення або нейтралізацію обставин і ситуацій, що формують віктимну поведінку та сприяють учиненню злочинів. До ключових завдань цього напрямку належить: ідентифікація груп ризику та осіб із підвищеним рівнем віктимності; здійснення індивідуального впливу з метою відновлення або активізації їхніх захисних механізмів; розроблення та вдосконалення спеціальних засобів захисту громадян від злочинних посягань і повторної віктимізації.

Як зазначає Р. Лех, «специфікою віктимологічної профілактики є її спрямованість на зниження потенційної віктимності громадян шляхом реалізації диференційованих заходів загально-профілактичного характеру, орієнтованих на окремі категорії та соціальні групи населення»¹⁴. Особливу увагу слід приділяти захисту потерпілих, свідків, а також посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, у разі, коли їм загрожує небезпека з боку підозрюваних, обвинувачених, засуджених або їхніх співників.

Специфікою віктимологічної профілактики є її спрямованість на зниження потенційної віктимності громадян шляхом реалізації диференційованих заходів загально-профілактичного характеру, орієнтованих на окремі категорії та соціальні групи населення, які перебувають у зоні підвищеного ризику. Йдеться не лише про осіб, які вже зазнали злочинного посягання, а й про тих, чия соціальна, психологічна або правова вразливість створює передумови для повторної віктимізації. До таких груп належать внутрішньо переміщені особи, ветерани війни, жінки, діти, особи з інвалідністю, представники національних меншин, а також громадяни, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Диференційований підхід до профілактики передбачає врахування специфіки кожної групи: її соціального статусу, рівня правової обізнаності, доступу до ресурсів, психологічного стану, а також типових сценаріїв ризику. Такий підхід дає змогу не лише зменшити ймовірність стати жертвою злочину, а й формувати культуру безпеки, що містить навички самозахисту, критичне мислення, здатність розпізнавати загрози та звертатися по допомогу. Водночас підвищення правової обізнаності громадян сприяє зміцненню довіри до правоохоронної системи, активізації громадянської участі у превентивних ініціативах та розвитку партнерських моделей безпеки.

Соціальна стійкість як стратегічна мета віктимологічної профілактики охоплює здатність індивідів і спільнот адаптуватися до ризиків, протистояти деструктивним впливам та відновлюватися після травматичних подій. У цьому контексті віктимологічна профілактика виступає не лише як інструмент запобігання злочинам, а й як механізм соціального зміцнення, що поєднує правову, психологічну, освітню та комунікаційну складові.

Віктимологічна профілактика в Україні реалізується на двох взаємопов'язаних рівнях: загально-соціальному (державному) та спеціальному (індивідуальному). Загально-соціальний рівень охоплює широке коло заходів, спрямованих на зниження віктимності населення загалом, тоді як спеціальний рівень передбачає індивідуальну роботу з особами, які вже стали жертвами злочинів або мають підвищений ризик віктимізації. Завдання загальної віктимологічної профілактики розв'язують через комплекс економічних, соціокультурних, виховних та правових заходів, що сприяють формуванню гармонійно розвиненої, правосвідомої особистості, здатної протистояти криміногенним впливам. У цьому контексті віктимологічна профілактика тісно переплітається із загальною профілактикою правопорушень і злочинності як соціального явища. З одного боку, форми й методи загальної профілактики сприяють зниженню віктимності потенційних жертв, а з іншого, підвищують загальну ефективність запобігання злочинності, оскільки створюють менш сприятливе середовище для її прояву. Загально-соціальна віктимологічна профілактика містить вплив на негативні економічні чинники, забезпечення соціальної та політичної стабільності, реалізацію заходів, спрямованих на зміцнення морально-психологічних відносин у суспільстві, розвиток культури ненасильства, толерантності та правової відпо-

¹³ Давиденко В. Л. Знач. твір. С. 123–130. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/11264>.

¹⁴ Лех Р. В. Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів на загальносоціальному рівні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3. С. 241–244. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2022/46.pdf.

відальності. Важливу роль у цьому процесі відіграють правові механізми захисту прав людини, а також комунікаційна діяльність у медіа-просторі, яка формує у громадян навички безпечної поведінки, критичного мислення та обізнаності щодо ризиків віктимізації. Замість традиційних медіа, сьогодні превентивна робота активно ведеться через цифрові платформи, соціальні мережі, освітні онлайн-ресурси, що дає змогу охопити ширші аудиторії та адаптувати контент до потреб різних соціальних груп.

Індивідуальна віктимологічна профілактика передбачає комплекс заходів, спрямованих на виявлення осіб із підвищеним рівнем віктимності, оцінювання їхнього ризику стати жертвою злочину та проведення цілеспрямованих превентивних дій. Це може містити психологічну підтримку, правову консультацію, соціальну допомогу, а також організацію роботи з реальними потерпілими з метою недопущення їх повторної віктимізації. Особливої уваги потребують жінки, діти, ветерани, внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю та інші вразливі категорії, які часто залишаються поза межами традиційних механізмів захисту.

Як ми вже зазначали раніше, віктимологічна профілактика злочинів у системі протидії кримінальним правопорушенням в Україні є стратегічно важливим, але до сьогодні недостатньо реалізованим напрямом державної політики у сфері безпеки. Її сутність полягає не лише у виявленні, зниженні та нейтралізації чинників, що сприяють формуванню віктимної поведінки, а й у створенні умов для ефективного захисту осіб, які можуть стати жертвами злочинів. Такий підхід передбачає системну роботу з групами ризику, формування культури безпеки, підвищення правової обізнаності населення та розвиток механізмів раннього реагування на ознаки віктимізації.

Особливої уваги в межах віктимологічної профілактики потребують так звані інверсійні злочини, коли внаслідок конфліктної ситуації відбувається зміна ролей: особа, яка спочатку виступала як жертва, у процесі самозахисту або емоційної реакції на протиправні дії, сама вчиняє кримінально каране діяння. Такі ситуації часто виникають у випадках домашнього насильства, булінгу, провокаційних дій з боку агресора або в умовах тривалого психологічного тиску. У подібних випадках традиційні профілактичні моделі виявляються недостатніми, оскільки не враховують складну динаміку ролей у конфлікті. Профілактичні заходи в такому разі мають бути спрямовані одночасно як на потенційного правопорушника, так і на потенційного потерпілого із залученням як кримінологічних, так і віктимологічних інструментів впливу. Це означає необхідність виявлення осіб із підвищеним рівнем віктимності або агресивності; проведення індивідуальної профілактичної роботи з обома сторонами конфлікту; надання психологічної, соціальної та правової допомоги; створення умов для безпечного розв'язання конфліктів без ескалації до кримінального рівня.

На основі концептуальних положень, викладених у працях Р. Леха¹⁵, можна стверджувати, що інверсійні злочини становлять особливу складність для системи віктимологічної профілактики, оскільки вони виявляють її межі та потребують не лише реагування на факт правопорушення, а й глибокого аналізу соціально-психологічних передумов, які призвели до зміни ролей між жертвою і правопорушником. Такі ситуації демонструють необхідність інтеграції віктимологічного підходу в загальну превентивну політику, зокрема через раннє виявлення конфліктогенних чинників, роботу з групами ризику та формування механізмів безпечного реагування на агресію. Вони також підтверджують, що ефективна профілактика можлива лише за умови міждисциплінарного підходу, який поєднує кримінологічні, психологічні та соціальні інструменти впливу.

У цьому контексті важливою є інтеграція віктимологічного аналізу в досудове розслідування, що передбачено ч. 2 ст. 91 КПК України: слідчий, прокурор зобов'язані встановити обставини, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Виявлення таких обставин дає змогу не лише правильно кваліфікувати дії сторін, а й ініціювати подання про усунення причин і умов, що сприяли злочину, відповідно до ст. 286 КПК України¹⁶.

Окрім того, відповідно до ст. 2 Закону України «Про прокуратуру»¹⁷, прокуратура бере участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності, що містить координацію профілактичної діяльності, аналіз причин і умов учинення злочинів, а також розроблення заходів щодо їх усунення. У цьому контексті віктимологічна профілактика має стати не епізодичним елементом, а системною складовою діяльності правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, соціальних служб та громадських ініціатив.

У контексті реалізації профілактичної функції кримінального провадження суди України відіграють важливу роль у виявленні обставин, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, та іні-

¹⁵ Лех Р. В. Віктимологічна профілактика насильницьких злочинів на загальносоціальному рівні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3. С. 241 – 244. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2022/46.pdf; Його ж. Профілактика віктимної поведінки особи як жертви насильницьких злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2022. 220 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/dissertation/20827/areflekhrv.pdf>.

¹⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.10.012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

¹⁷ Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

ціюванні заходів щодо їх усунення. Відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України під час досудового розслідування підлягають установленню обставини, що сприяли вчиненню злочину. Це положення створює правову основу для формування превентивних механізмів, які мають бути реалізовані не лише слідчими та прокурорами, а й судами при розгляді справ по суті. Проте як свідчить практика, суди не завжди належним чином реалізують цю функцію. Зокрема, не в усіх випадках виносяться окремі ухвали з метою усунення виявлених порушень, недоліків у діяльності органів влади, підприємств, установ або організацій, що сприяли вчиненню злочину. Якість таких ухвал часто не відповідає вимогам законодавства, оскільки в них не завжди міститься конкретний аналіз причин правопорушення, не розкриваються системні порушення, а також не визначаються адресні заходи реагування. Відповідно до ст. 23 КПК України слідчий, прокурор мають право внести подання до відповідного органу чи посадової особи про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Таке подання підлягає обов'язковому розгляду, а про вжиті заходи має бути повідомлено в установлений строк. У разі невиконання або формального реагування на подання, прокурор має право ініціювати застосування заходів прокурорського реагування, передбачених Законом України «Про прокуратуру», зокрема ст. 2 та 23, які визначають функції прокуратури у сфері нагляду за додержанням законів та участі у формуванні державної політики у сфері протидії злочинності.

Дуже важливим напрямом кримінологічного попередження злочинності є оперативно-розшукова віктимологія, що формується на перетині оперативно-розшукової діяльності та віктимологічного підходу. Вона розглядається як відносно самостійна підсистема оперативно-розшукової діяльності, яка відкриває широкі можливості для підвищення ефективності превентивної роботи шляхом цілеспрямованого впливу на конкретних осіб, поведінка яких свідчить про підвищений ризик стати жертвою злочину. Сутність оперативно-розшукової віктимології полягає у виявленні осіб із підвищеним рівнем віктимності, тобто таких, чия поведінка, спосіб життя, соціальне оточення або психологічні характеристики створюють умови для вчинення щодо них умисних злочинів. У цьому контексті оперативні підрозділи Національної поліції України, Служби безпеки України та інших уповноважених органів мають здійснювати профілактичний контроль за маргіналізованими групами населення, особами з асоціальною поведінкою, жертвами домашнього насильства, особами, які перебувають у конфлікті з оточенням або в ситуації підвищеного ризику.

Оперативно-розшукова віктимологія реалізується через систему заходів, що поєднують виховний, превентивний і, за потреби, примусовий характер. На ранніх етапах це можуть бути індивідуальні бесіди, соціальна підтримка, психологічна допомога, а в разі загострення ризиків — застосування заходів адміністративного впливу або ініціювання кримінального провадження. Такий підхід відповідає положенням Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»¹⁸, який передбачає можливість здійснення негласних заходів з метою запобігання злочинам, а також ст. 9 цього Закону, що визначає завдання оперативно-розшукової діяльності, зокрема виявлення причин і умов, які сприяють учиненню правопорушень. Оперативно-розшукова віктимологія також виконує аналітичну функцію, оскільки дає змогу вивчати соціальні, психологічні та криміногенні чинники, що впливають на формування віктимної поведінки. У цьому сенсі вона може розглядатися як часткова теорія в межах оперативно-розшукової діяльності, що має власний понятійний апарат, методологію та практичну цінність для розроблення ефективних профілактичних стратегій.

У контексті оперативно-розшукової діяльності особлива увага має приділятися вивченню особи потерпілого, адже лише комплексний і всебічний аналіз її поведінки, соціального статусу, психологічних характеристик, а також взаємозв'язків із правопорушником дає змогу не лише правильно визначити ступінь відповідальності винного, а й сформулювати обґрунтовані оперативно-розшукові версії. Таке вивчення сприяє виявленню причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, та розробленню упереджувальних заходів, спрямованих на недопущення аналогічних правопорушень у майбутньому. Знання про роль жертви у формуванні та розвитку злочинного умислу значно розширює можливості оперативно-розшукової практики, особливо в межах індивідуального профілактичного впливу на осіб із підвищеним ризиком віктимізації. Такий підхід дає змогу не лише виявляти потенційно небезпечні соціальні зв'язки та поведінкові моделі, а й своєчасно втручатися в ситуації, що можуть призвести до злочину.

Предмет оперативно-розшукової віктимології охоплює такі ключові напрями:

- теоретико-концептуальні засади: визначення поняття оперативно-розшукової віктимології як окремого напрямку в межах теорії оперативно-розшукової діяльності; її становлення, розвитку, структура та місце в системі кримінологічних знань;
- віктимність як соціальне явище: дослідження віктимної поведінки як об'єктивного феномену, що формується під впливом соціальних, психологічних, культурних та економічних чинників;
- аналіз особи потенційної жертви: вивчення соціальних, психологічних та поведінкових характеристик осіб, які належать до віктимогенно небезпечних категорій, зокрема осіб із девіантною поведінкою, жертв домашнього насильства, безпритульних, осіб у стані залежності тощо;

¹⁸ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII (зі змін та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

- дослідження криміногенних ситуацій: аналіз обставин, що передують злочину, супроводжують його вчинення або виникають після нього, зокрема посткримінальної поведінки жертви, що може впливати на подальшу віктимізацію;
- визначення груп підвищеного ризику: ідентифікація категорій осіб, які найчастіше стають жертвами конкретних видів злочинів (наприклад, шахрайства, сексуального насильства, грабежів), та вивчення механізмів їх віктимізації;
- організаційні засади оперативно-розшукової віктимології: розроблення моделей взаємодії між оперативними підрозділами, соціальними службами, психологами, громадськими організаціями для реалізації профілактичних заходів;
- форми та методи профілактичного впливу: упровадження практичних заходів щодо зниження індивідуальної, групової та масової віктимності, включно з як відкритими, так і негласними методами, передбаченими Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

У межах здійснення віктимологічної профілактики оперативні підрозділи мають працювати не лише з особами, які вже вчинили кримінальні правопорушення, а й з тими, чия поведінка свідчить про наявність потенційного криміногенного або віктимного ризику. Йдеться про осіб, які не є правопорушниками у формальному сенсі, проте через свої соціальні, психологічні або поведінкові характеристики можуть опинитися в ситуації, що сприяє вчиненню щодо них злочину або втягненню у протиправну діяльність.

У науковій літературі вже здійснено типологізацію таких категорій осіб, які є об'єктами віктимологічного впливу в оперативно-розшуковій діяльності. З огляду на це, доцільно окреслити основні групи, які не викликають суттєвих науково-практичних суперечок:

- особи з асоціальним способом життя, зокрема, бездомні, особи без постійного місця проживання, нелегальні мігранти. Їхня соціальна ізоляція, відсутність доступу до правової допомоги та вразливість до експлуатації створюють високий ризик віктимізації;
- особи з кримінальним минулим — раніше судимі, особливо ті, що не пройшли ефективної ресоціалізації. Вони часто залишаються в зоні підвищеного ризику як з погляду повторного вчинення злочину, так і з погляду можливості стати жертвами кримінальних посягань;
- неповнолітні — одна з найбільш нестійких категорій, схильна до впливу негативного оточення, групової девіантної поведінки, залучення до неформальних об'єднань, що можуть мати криміногенний характер;
- особи, схильні до вчинення правопорушень у побутовій сфері, зокрема, особи, які зловживають алкоголем або наркотичними речовинами, а також ті, хто перебуває в середовищі, де поширені притони, насильство або інші форми девіантної поведінки;
- особи, які постраждали від сексуальної експлуатації або торгівлі людьми — жінки, що зазнали насильства, особи, які стали жертвами сексуального рабства, примусової праці, викрадення. Їхня ситуація часто супроводжується латентною віктимністю, тобто небажанням або неможливістю звернутися до правоохоронних органів через страх, сором, недовіру до системи або залежність від кривдника;
- ветерани війни та учасники бойових дій — це окрема категорія осіб, яка внаслідок пережитого бойового досвіду, психологічних травм, труднощів адаптації до мирного життя, стигматизації та соціальної ізоляції може опинитися в ситуації підвищеної вразливості до злочинних посягань. За офіційними даними, в Україні налічується понад 1,2 мільйона ветеранів як чинних військовослужбовців, так і звільнених зі служби¹⁹. Багато з них стикаються з проблемами працевлаштування, дискримінацією, психологічними розладами, що підвищує ризик як віктимізації, так і залучення до протиправної діяльності. Аналітичні звіти Міністерства у справах ветеранів України вказують на зростання кількості звернень ветеранів, які стали жертвами шахрайства, домашнього насильства, трудової експлуатації, а також на випадки суїцидальної поведінки, що часто залишаються поза увагою правоохоронних органів. Особливо вразливі є ветерани з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР), які можуть не звертатися по допомогу через недовіру до інституцій або страх стигматизації²⁰.

У цьому контексті оперативно-розшукова віктимологія має включати ветеранів до пріоритетних об'єктів профілактичного впливу, зокрема через моніторинг ситуацій ризику (конфлікти в родині, безробіття, ізоляція); взаємодію з ветеранськими організаціями; залучення психологів і соціальних працівників до профілактичної роботи; створення умов для безпечної реінтеграції ветеранів у громади.

Усі ці категорії об'єднують спільна риса — високий рівень латентної віктимності, що ускладнює виявлення фактів злочинів та своєчасне реагування на них. Саме тому оперативно-розшукова віктимологія має бути спрямована на раннє виявлення таких осіб, оцінювання їх ризиків та застосування індивідуалізованих профілактичних заходів. Насправді коло осіб, які потребують віктимологічної

¹⁹ Оксана Коляда. В Україні понад 1,2 млн ветеранів: громадянське суспільство допомагає державі в їх адаптації та працевлаштуванні. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/02/19/v-ukrayini-ponad-12-mln-veteraniv-gromadyanske-suspilstvo-dopomaga-derzhavi-v-yih-adaptatsiyi-ta-praczevlashtuvanni-oksana-kolyada>.

²⁰ Аналітична інформація. Міністерство у справах ветеранів України : вебсайт. URL: <https://data.mva.gov.ua>.

уваги, є значно ширшим, ніж це зазвичай окреслюється в нормативних або наукових класифікаціях. Кожна людина незалежно від віку, статі, соціального статусу або способу життя потенційно може стати жертвою злочину, оскільки латентна віктимність — це універсальна характеристика людського існування в умовах ризику, невизначеності та соціальної взаємодії. Саме тому сьогодні особливо актуальною є потреба не лише в реалізації комплексних міжвідомчих заходів, спрямованих на підвищення ефективності протидії злочинності, а й у концептуальному оновленні та вдосконаленні оперативно-розшукової віктимології як її невід'ємної складової. Це передбачає, зокрема, розширення переліку обов'язкових об'єктів віктимологічного впливу з урахуванням нових соціальних реалій (війна, внутрішні переміщення, цифрова вразливість, посттравматичні стани); перегляд критеріїв віктимності, які мають ураховувати не лише зовнішні ознаки ризику, а й глибинні психологічні, поведінкові та ситуативні чинники; інтеграцію віктимологічного підходу в оперативно-розшукову практику на всіх етапах від виявлення потенційно вразливих осіб до розроблення індивідуальних профілактичних стратегій; створення динамічної системи моніторингу віктимогенних процесів, яка дасть змогу оперативно реагувати на нові виклики та адаптувати профілактичну політику до змін у суспільстві. Отже, оперативно-розшукова віктимологія має трансформуватися з вузькоспеціалізованого інструмента в повноцінну аналітико-профілактичну платформу, здатну не лише виявляти ризики, а й передбачати їх, формуючи безпечне середовище для всіх громадян незалежно від того, чи належать вони до традиційно визначених груп ризику.

Висновки. У сучасних умовах трансформації суспільних відносин, зростання рівня латентної злочинності та ускладнення форм девіантної поведінки віктимологічна профілактика набуває особливо значення як стратегічний напрям кримінологічної політики держави. Її ефективність визначається здатністю не лише реагувати на факти вчинених правопорушень, а й випереджати їх, виявляючи та нейтралізуючи ризики на ранніх етапах. У цьому контексті важливо не лише осмислити концептуальні засади віктимологічної профілактики, а й забезпечити її практичну реалізацію через інституційні, нормативні та міждисциплінарні механізми.

На підставі проведеного аналізу можна сформулювати такі ключові висновки:

1. Сучасна кримінологічна політика має орієнтуватися на проактивну модель профілактики, у якій віктимологічна складова відіграє роль не лише допоміжного, а й стратегічного інструмента. Це передбачає створення системи раннього виявлення віктимогенних ситуацій, розроблення індивідуалізованих програм підтримки, посилення міжвідомчої взаємодії та впровадження інноваційних методів профілактичного впливу;

2. Віктимологічна профілактика є невід'ємною складовою сучасної кримінологічної політики, оскільки вона спрямована не лише на зниження рівня злочинності, а й на формування безпечного соціального середовища шляхом зменшення віктимного потенціалу населення. Її інтеграція в загальнодержавну систему превенції дає змогу змістити акценти з реактивного реагування на злочин до його попередження;

3. Сутність віктимологічної профілактики полягає у виявленні, вивченні та нейтралізації чинників, що сприяють формуванню віктимної поведінки, а також у здійсненні індивідуального впливу на осіб, які перебувають у зоні підвищеного ризику стати жертвами злочинів. Це потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує кримінологічні, психологічні, соціологічні та правові інструменти;

4. Ефективна реалізація віктимологічної профілактики потребує нормативного, організаційного та кадрового забезпечення, зокрема удосконалення законодавчої бази (зокрема, щодо статусу окремих категорій жертв); підготовки фахівців з віктимологічною компетенцією в системі МВС, прокуратури, соціальних служб; створення єдиної інформаційно-аналітичної платформи для моніторингу віктимогенних процесів;

5. Оперативно-розшукова віктимологія як прикладний напрям профілактики виконує ключову роль у виявленні осіб з підвищеним рівнем віктимності, зокрема поміж таких категорій, як бездомні, раніше судимі, неповнолітні, жертви домашнього насильства, ветерани війни, внутрішньо переміщені особи, особи з ПТСР, жертви торгівлі людьми, а також представники цифрового простору, які зазнають кіберзлочинів. Її ефективність залежить від здатності оперативних підрозділів не лише фіксувати ризики, а й здійснювати превентивний вплив на основі аналітичного прогнозування;

6. Латентна віктимність є універсальним явищем, притаманним кожній людині, що зумовлює необхідність розширення профілактичного охоплення та перегляду традиційних підходів до визначення об'єктів віктимологічного впливу. У цьому контексті важливо не обмежуватися лише «очевидними» групами ризику, а враховувати динамічні соціальні зміни, нові форми вразливості та трансформації злочинності;

7. Віктимологічна профілактика має не лише правовий, а й гуманітарний вимір, оскільки спрямована на захист гідності, прав і свобод людини, формування культури безпеки, зниження соціальної напруги та зміцнення довіри до інституцій правопорядку.

References

- Davydenko, V. L. (2015). Viktymolohichna profilaktyka yak napriam protydii zlochynnosti. *Yevropeiski perspektyvy*. № 1. S. 78-81. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/b9512f01-4539-4d31-9d2c-a24f150b70c5> [in Ukrainian].
- Davydenko, V. L. (2021). Viktymolohichna profilaktyka yak napriam protydii zlochynnosti. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2 (92). S. 123-130. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/11264> [in Ukrainian].
- Derzhavna polityka shchodo veteraniv viiny // Analychna dopovid Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen. Kyiv, 2025. 28 kvitnia. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analychni-dopovidi/derzhavna-polityka-shchodo-veteraniv-viiny> [in Ukrainian].
- Filipenko, N. Ye. (2020). Kryminolohichna diialnist sudovo-ekspertnykh ustanov Ukrainy : monohrafiia. Kharkiv : Kollehium, 2020. 392 s [in Ukrainian].
- Holina, V. V. (2011). Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka) : navch. posib. Kharkiv : Nats. yuryd. akad. Ukrainy. 120 s. URL: <https://1lib.sk/book/3142971/a01084>. [in Ukrainian].
- Holina, V. V. (2020). Vybrani pratsi. Kharkiv : Pravo. 592 s. [in Ukrainian].
- Interaktyvnyi dovidnyk «Protydiia zlochynnosti v Ukraini: infohrafika» / Naukovo-doslidnyi instytut vyvchennia problem zlochynnosti imeni akademika V.V. Stashysa. Kharkiv, 2023. URL: <https://ivpz.kh.ua/uk/interaktyvnyi-dovidnyk-protydiia-zlochynnosti-v-ukraini-infografika> [in Ukrainian].
- Kikalishvili, M. V. (2019). Spetsialno-kryminolohichna profilaktyka koruptsiinykh zlochyniv. *Pivdennoukrainskyi pravnychnyi chasopys*. № 3. S. 66-69. DOI: 10.32850/sulj.2019.3-16. [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2012. № 37. St. 1372. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
- Lekh, R. V. (2022). Profilaktyka viktymnoi povedinky osoby yak zhertvy nasylnytskykh zlochyniv : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Lviv : Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 220 s. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/dissertation/20827/areflekhrv.pdf> [in Ukrainian].
- Lekh, R. V. (2022). Viktymolohichna profilaktyka nasylnytskykh zlochyniv na zahalnosotsialnomu rivni. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 3. S. 241-244. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2022/46.pdf [in Ukrainian].
- Ministerstvo u spravakh veteraniv Ukrainy. Analychna informatsiia. <https://data.mva.gov.ua> [in Ukrainian].
- Oksana Koliada, (2025). V Ukraini ponad 1,2 mln veteraniv: hromadianske suspilstvo dopomahaie derzhavi v yikh adaptatsii ta pratsevlashtuvanni. <https://armyinform.com.ua/2025/02/19/v-ukrayini-ponad-12-mln-veteraniv-gromadyanske-suspilstvo-dopomagaye-derzhavi-v-yih-adaptacziyi-ta-praczevlashtuvanni-oksana-kolyada> [in Ukrainian].
- Pro operativno-rozshukovu diialnist : Zakon Ukrainy vid 18 liut. 1992 r. № 2135-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 22. St. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> [in Ukrainian].
- Pro prokuraturu : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. № 1697-VII. *Holos Ukrainy*. 2014. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> [in Ukrainian].
- Sokurenko, V. V. (2018). Zapobihannia zlochynnosti yak fundamentalna problema teoretychnoi i prykladnoi kryminolohii // Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy». Kharkiv : KhNUVS. S. 4. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/1 [in Ukrainian].
- Syzonenko, A. S. (2021). Umovy pobudovy ta funktsionuvannia efektyvnoi systemy subiektiv zapobihannia yuvenalnii zlochynnosti. *Law and Safety*. № 11. S. 158-165. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/160.pdf [in Ukrainian].
- Tkachenko, V. V. (2018). Resotsializatsiia pravoporushnykh: mizhnarodnyi dosvid // Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii «Aktualni problemy kryminalnoho prava i kryminolohii». Kharkiv: KhNUVS, 2018. S. 4-9. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.78> [in Ukrainian].
- Veselo, M. Iu. (2020). Yuvenalna preventsiia v systemi yuvenalnoi yustyttsii. *Yurydychnyi visnyk*. № 1. S. 98-104. URL: <https://ljd.dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/12-veselov.pdf> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії: 09.09.2025 / Рецензовано 13.10.2025 / Прийнято до друку 15.11.2025 / Доступно онлайн 30.01.2026

Приклад цитування:

Філіпенко, Н., Спіцина, Г., (2025). Віктимологічна профілактика як складова сучасної кримінологічної політики. *Архів кримінології та судових наук*. 2 (12). 147-158. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.12.2025.17>.